

çekleşmiştir. Cumhuriyetin kurucusu olan Cumhuriyet Halk Partisi'nin popülist ideolojisi, "halk kültürünün derin kaynaklarına inme"yi teorik olarak daima haklı göstermiş ve gerçekten de CHP, folklorik bir dirilişi desteklemeye kadar gitmişti. Fakat popülizm 1950'den sonra, politikanın yeni, denetlenemez bir biçimde kırsallaşması biçiminde ortaya çıkmıştır. Türk aydınları hemen, bunun oyunun kurallarına uygun olmadığından yakınmaya başladılar ama, değişmeler onların feryatlarının üstesinden geldi. Taşrahlık işareti ilk önce, 1950'de yeni seçilmiş parlamenterlerin tavırlarında görüldü; ama uzun vadede Türk toplumu tümüyle Anadolulaştırılmış hale geldi.¹⁶

Bir başka deyişle, 1950'lerle beraber Türkiye toplumu analiz etmesi gittikçe zorlaşan, farklı ve çelişen öğeleri kendi içinde toplayan bir toplum halini alır. Bir yandan DP yönetimi uyguladığı popülizmle ve dinsel öğeler ve geleneğe yaptığı vurgularla "muhafazakâr" bir parti olduğunun altını çizerken, diğer yandan uyguladığı ekonomik politikalar, Soğuk Savaş dönemi dünya konjonktürü içinde NATO'nun bir parçası olması, ABD'nin müttefiki olmasıyla da farklı bir profil çizmektedir. Türk toplumuna gelince, bir yandan önemli boyutlarda kentleşme ve sanayileşmenin etkileri görülmektedir, diğer yandan Şerif Mardin'in de belirttiği gibi kentler "Anadolulaşmaktadır". Kısaca söylemek gerekir ki, hem geleneksel hem de modern özellikler taşıyan dönemin Türkiye toplumu, sosyologlar için incelemesi hayli ilginç bir laboratuvar özelliği taşımaktadır.

Mitlerden uzaklaşarak '68 ve '78 gençliğini anlamaya çalışmak....

Üniversite öğrencilerinin profili ve dönemin üniversite ortamı

Daha evvel de belirttiğimiz gibi 1960 ve 1970'lerde (özellikle de 1970'lerin ikinci yarısından itibaren) Türkiye toplumu, siya-

16 Ş. Mardin, "Türkiye'de Gençlik ve Şiddet", *Türk Modernleşmesi*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2000, s. 273.

LÜKÜSLÜ G. Demet, Türkiye'de Gençlik MPA, 57
İletişim yay., ss. 57-79.

si açıdan oldukça kutuplaşmış bir yapıya sahiptir ve bu kutuplaşmanın önemli aktörlerinden birini de gençler (özellikle üniversite öğrencileri) oluşturmaktadır. Bu kutuplaşma ortamını layıkıyla analiz etmek araştırmacılar açısından hayli zor elbette. Bu araştırma çerçevesinde, bu yıllar arasında üniversite öğrencileri arasında yapılan niceliksel araştırmaları inceleyerek dönemin öğrenci profilini ve eğilimlerini anlamaya çalıştık.¹⁷ İncelememize başlamadan şunu belirtmek gerekir ki, yapacağımız analiz dönemin tüm gençlerini anlamaya yeterli olmayacak. Öncelikle araştırmaların sadece üniversite öğrencileri üzerine yapılmış olması analizimizin sınırlarını ortaya koyuyor. İkinci olarak, bu araştırmaların 1975'ten sonra kesildiğini yani şiddetin en çok yoğunlaştığı 1975-1980 arası dönemle ilgili niceliksel araştırmalara ulaşamamış olmanın eksikliğini hemen belirtmek gerekir. 1975 sonrasında üniversite öğrencileri ile ilgili yapılan niceliksel araştırmaların olmaması anlaşılır bir şey aslında. Nephane Saran, 1969-1972 arasında İTÜ'de yaptıkları araştırmada böyle bir anket çalışması için ilk önce öğrenci liderlerine anketin amacını anlatmaları gerektiğini ve sadece Maki-

17 1960 ve 1970'li yıllarda üniversite gençliği hakkında inceleme yaptığım araştırmalar için bkz. Nermin Abadan, *Üniversite Öğrencilerinin Serbest Zaman Faaliyetleri*. Ankara Yüksek Öğrenim Gençliği Üzerinde Bir Araştırma, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1961; Türker Alkan, *Siyasal Toplumsallaşma. Siyasal Bilincin Gelişmesinde Ailenin, Okulun ve Toplumsal Sınıfların Ethisi*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1979; H. Hyman, A. Payashoğlu ve F. W. Frey, "The Values of Turkish College Youth", *Public Opinion Quarterly*(3), cilt 22, Special Issue on Attitude Research in Modernizing Areas, Güz 1958; Çiğdem Kağıtçıbaşı, *Gençlerin Tutumları. Kültürlerarası Bir Karşılaştırma*, Ankara, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, 1973; Ahmet Tamer Kışlalı, *Öğrenci Ayaklanmaları*, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1974; Özcan Köknal, *Türk Toplumunda Bugünün Gençliği*, İstanbul, Bozak Matbaası, 1970; Özcan Köknal, *Cumhuriyet Gençliği ve Sorunları*, İstanbul, Cem Yayınevi, 1979; Özer Ozankaya, *Üniversite Öğrencilerinin Siyasal Yönelimleri*, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1966; Özer Ozankaya, *Türk Devrimi ve Yüksek Öğrenim Gençliği*, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1978; L. Roos, Jr., P. Noralou Roos ve G.R. Filed, "Students and Politics in Contemporary Turkey", S.M. Lipset ve Ph.G. Altbach (der.), *Students in Revolt* içinde, Boston, Houghton Mifflin Company, 1969; Nephane Saran, *Üniversite Gençliği*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1975 ve M. Tezcan, *Türklerle İlgili Stereotipler ve Türk Değerleri Üzerine Bir Deneme*, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1974.

ne Fakültesi'nin öğrenci liderinin ankete olumlu yaklaştığını ve anketin yapılmasına izin verdiğini anlatıyordu araştırmasında.¹⁸ 1975 sonrası ile ilgili niceliksel araştırma eksikliği dönemin liderlerinin ve önemli aktörlerinin otobiyografilerinden ve onlarla yapılan görüşmelerden yararlanarak kapatılmaya çalışılacaktır. Ayrıca 1980 askerî darbesi sonrası yakalanan siyasi tutuklular hakkında yapılan iki araştırmadan (Doğu Ergil'in araştırması ile Ruşen Keleş ve Artun Ünsal'ın araştırmaları) dönemin militan profilini daha iyi anlayabilmek için yararlanılacaktır.

1960 ve 1970'li yıllarda yapılan niceliksel araştırmaları incelediğimizde, bu araştırmaların başlıca amacının üniversitelerde ve toplumda oluşan gerginliklerin ve sorunların nedenini anlayabilmek olduğunu gözlemliyoruz. Dönemin Türkiye toplumunun "genç" bir toplum olduğunu ve nüfusun %60'ının 25 yaşından genç olduğunu¹⁹ düşündüğümüzde, gençler üzerine araştırmalar yapmanın mantığını daha iyi anlayabiliriz. Fakat bu genç nüfus içinde üniversite öğrencilerinin ayrıcalıklı bir yerleri olduğu kesin. Araştırmacılar siyasal kültürün bir parçası olan "gençlik miti"nin etkisiyle olsa gerek, eğitilmiş gençliğe (üniversite öğrencilerine) önemli bir yer veriyorlar ve gençlik "modern" ve "ilerici" bir sosyal kategori olarak tanımlanıyor. Özcan Köknel, 1970 yılında yayımlanan gençlik üzerine yazmış olduğu kitabında, gençliğe atfettiği rolü şöyle belirtiyor:

Gençlikten uzaklaşan kuşaklar, sınırlı tek yönlü, geçim yükü ile ağırlaşmış günlük hayat içinde, yavaş yavaş gençlik çağının dinamik duygusal dünyasından kopup yaşadıkları topluma yabancılaşırken onları uyarma sorumluluğu gençlere düşer. Bunu gerçekleştirecek güç gençlerin dinamizminde vardır.

O halde genç, duygu ve düşüncesi ile çağdaş olan insandır. Tutumu ve eylemi ile doğruyu seçebilecek, çabası ve dinamizmi ile bunun savunucusu olacak kişidir.²⁰

18 N. Saran, *Üniversite Gençliği*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1975, s. 20.

19 Ö. Köknel, *Türk Toplumunda Bugünün Gençliği*, İstanbul, Bozak Matbaası, 1970, s. 6.

20 A.g.e., s. 3-4.

Benzer bir şekilde Ahmet Taner Kışlalı –ki bilindiği gibi aslen akademisyen olan Kışlalı, 1978-1979 yıllarında Kültür Bakanlığı yapmış ve 1999 yılında bir suikast ile öldürülmüştür– da gençliği tanım gereği daha “ilerici” olarak tanımlarken yaşlı ve orta yaşlıları daha “muhafazakâr” olarak tanımlıyor. Kışlalı, gençler ve yetişkinler arasındaki farkı şu cümlelerle açıklıyor:

Çağdaş teknolojik gelişmeye koşut olarak görülen hızlı toplumsal değişme, kuşaklar arasındaki farklılaşmayı artırmaktadır. Çünkü temel tutumların kazanıldığı dönemin koşulları bir kuşaktan ötekine değişmektedir. Hatta aynı kuşak içinde birkaç yıllık farklılıklar bile bazı koşullarda önem kazanmaktadır.

Gençlerin enerjisi yeni koşullara uyumlarını kolaylaştırırken, yaşlı ve orta yaşlıların direnç göstermeleri, uyumda zorluk çekecekleri koşullardan korkmaya başlamaları, tutuculaşmaları doğaldır. Üstelik değişikliklerin, uzun yıllar süren çabalarının ürünlerini götürmesi kuşkusu da vardır. Nihayet, hızlı değişme halindeki bir dünyada, yetkiler ve olanaklar daha çok tutucu eğilimlerin geliştiği kuşakların elindedir.

Bütün bu çelişkiler, siyasal tutumlarda kuşaksal kökenin önemini artırırken, genç kuşakların eğitimi, bu farklılıkların daha da belirginleşmesini sağlamaktadır.*

Aslında '70'li yıllarda gençlik araştırmacılarında gördüğümüz bu bakış açısı, 1980 sonrasında araştırma yapan gençlik araştırmacılarının bazılarında da rastladığımız bir durum. Üstünde ısrarla durduğumuz gibi, bu durum sadece birkaç araştırmacıda yer etmiş bir bakış değil, siyasal kültürümüzün bir parçası niteliğindedir.

Dönemin üniversite öğrencilerinin profiline gelince... İlk olarak belirtmek gerekir ki, bu dönemde üniversite öğrencileri dediğimiz kategori oldukça sınırlı, küçük bir kategoridir. Örneğin, 1959-1960 ders yılında 18-24 yaş arasındaki gençlerin sadece %1.5'i üniversite eğitimi alabilmektedir; 7 ila 12 yaş arasında-

(*) A.T. Kışlalı, “Siyasal Tutumlarda Kuşak ve Cinsiyet Etkenleri”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* (XXXI), Mart-Aralık 1976, s. 129-130.

ki çocukların ancak %76.5'i ilkökula gidebilirken, 13-18 yaş arasındaki gençlerin ancak %12.6'sı ortaöğrenim görebilmektedir.²¹ Daha ileride de bahsedeceğimiz gibi özellikle 1970'lerle beraber yüksek öğretimde kitleselleşme yaşanmasına rağmen tüm nüfusa oranla üniversite öğrencileri tüm genç nüfusun içinde küçük bir nüfusu temsil ederler. Tabii belirtmek gerekir ki, bu sınırlı kategori içinde erkek nüfus çok daha geniş bir yere sahipken, kadın nüfus çok daha sınırlıdır. DPT'nin yayımladığı 1976 yılı Yüksek Öğrenime Başvuran Öğrenciler araştırması, üniversite öğrencileri arasında var olan erkek egemenliğini kanıtlar: Yüksek öğrenime başvuran erkek öğrencilerin oranı %71.7 iken, kadın öğrencilerin oranı %28.3 ile sınırlı kalmaktadır.²²

Öğrencilerin geldikleri oldukları sosyal sınıflar konusunda, gelince... genel eğilim olarak üniversite öğrencilerinin memur, asker ve bürokrat çocukları olduklarını söylemek mümkün. Her ne kadar üniversite öğrencileri çoğunlukla bürokrat, memur ve asker kökenli ailelerden gelseler de Türkiye'deki üniversite sisteminin kapalı ve sınıf atlamaya imkân tanımayan bir sistem olmadığını belirtmek gerekir. Leslie L. Roos, Jr., P. Noralou Roos ve G.R. Field'in de makalelerinde belirttiği gibi, Türkiye'deki yüksek öğrenim sistemi "elitist bir sistem" olmaktan çok "kitle sistemine" daha yakın bir sistemdir.²³ Bu fikri kanıtlayan bir bulgu olarak, incelediğimiz tüm niceliksel araştırmalarda öğrencilerin anne-babalarından daha eğitilmiş olduğunu ve belli bir toplumsal hareketlilik yaşandığını gözlemliyoruz. Şunu belirtmek gerekir ki, kadın öğrenciler erkek öğrencilere göre daha az sayıda olmakla beraber, daha eğitilmiş ve daha üst sosyo-ekonomik gruplara mensup ailelerden gelmektedirler.

21 1959 İstatistik Yıllığı, T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Ankara, 1961, s. 146, 157, 161'den aktaran Ö. Ozankaya, *Üniversite Öğrencilerinin Siyasal Yönelimleri*, Ankara, A.Ü.S.B.F Yayınları, 1966, s. 8.

22 Bkz. T. Çavdar, D. Tunay, T. Yurtseven, *Yükseköğrenime Başvuran Öğrenciler: Sosyo-ekonomik Çözümleme*, DPT Yayını, 1976, s. 86'dan aktaran Ö. Ozankaya, *Türk Devrimi ve Yüksek Öğretim Gençliği*, Ankara, A.Ü.S.B.F Yayınları, 1978, s. 28.

23 L. Roos, Jr., P. Noralou Roos ve G.R. Field, "Students and Politics in Contemporary Turkey", S.M. Lipset ve Ph.G. Altbach (der.), *Students in Revolt* içinde, Boston, Houghton Mifflin Company, 1969, s. 276.

Üniversite öğrencisi profilini çizerken, dönemin yüksek öğretim sisteminin oldukça heterojen bir yapıya sahip olduğunu belirtmekte yarar var. Örneğin, 1970'li yıllara kadar üniversiteye giriş, merkezî bir sistem aracılığıyla yapılmamıştır. Önceleri lise bitirme sınavı *Baccalauréat*'i geçen herkes üniversiteye gitme hakkı kazanırken, sonraları Teknik Üniversite ve İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi gibi bazı fakültelerin kendi sınavlarını yapmaya başladıklarını görüyoruz. Üniversiteye gitmeyi isteyen öğrencilerin sayısının artmasıyla beraber, sadece “pek iyi” dereceli mezuniyete sahip olanların üniversiteye gidebildiği bir dönem ve arkasından da her üniversitenin kendi sınavlarını yaptığı bir sistem izlemiştir. Yine bu dönemde açılan özel üniversiteler yüksek öğrenimi iyice heterojen bir hale getirmiştir. Bu karmaşık yapıli sistemin sona erip, merkezi bir sisteme bağlanması 1974 yılında Üniversitelerarası Seçme ve Yerleştirme Merkezi'nin (ÜSYM) kurulması ve Üniversitelerarası Seçme Sınavı uygulamaları ile olmuştur.²⁴

1974'e kadar merkezî sistemle öğrenci almayan ve her biri farklı yapılara sahip üniversiteler arasında hatta fakülteler arasında da, öğrenci profilleri açısından önemli farklar görmek mümkün. Örneğin, Hyman, Payashoğlu ve Frey, 1957-1958 yıllarında yapmış oldukları araştırmalarında İstanbul'daki Robert College (bilindiği gibi Robert College sonradan Boğaziçi Üniversitesi adını almıştır) ile Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi öğrencilerini karşılaştırarak iki farklı öğrenci profili ortaya çıkarmışlardır.²⁵ Özel üniversite statüsünde olan, İngilizce eğitim verilen Robert College, Türkiye'deki Amerikan tarzı eğitimin örneği niteliğinde iken, A.Ü.S.B.F, bir devlet üniversitesi olup, Türkçe eğitim vermektedir. Bir başka deyişle, bu farklı yapılara sahip iki üniversite önemli farklarla birbirlerinden ayrılmaktadırlar. Üniversite öğrencilerinin profiline bakınca da bu iki üniversite arasındaki farklılık gö-

24 Ö. Köknel, *Cumhuriyet Gençliği ve Sorunları*, İstanbul, Cem Yayınevi, 1979, s. 94-95.

25 H. Hyman, A. Payashoğlu ve F. W. Frey, “The Values of Turkish College Youth”, *Public Opinion Quarterly*(3), cilt 22, Special Issue on Attitude Research in Modernizing Areas, Güz 1958.

ze çarpılmaktadır: Robert College'ın öğrenci nüfusunun %20'si gayrimüslimlerden oluşurken, A.Ü.S.B.F'de bu rakam 399 öğrenci arasından 3 öğrenci gibi sınırlı bir rakamdır. Robert College'da görüşülen öğrencilerin %37'si kendisini üst sosyo-ekonomik sınıfa ait görürken, %61'i orta kesimi, %24'ü ise işçi sınıfından geldiklerini belirtirlerken, hiçbir öğrenci alt sosyo-ekonomik sınıftan geldiğini belirtmemiştir. A.Ü.S.B.F'de ise kendini üst sınıfa ait hissedenler sadece %8, orta sınıf %80, işçi sınıfı %9 ve alt sosyo-ekonomik sınıf %3'tür. Babalarının meslekleri açısından iki üniversitenin öğrenci profili karşılaştırıldığında ise Robert College öğrencilerinin %6'sı çiftçi, %23'ü memur, asker ve bürokrat çocuğu olduğunu belirtirken, büyük çoğunluk babalarının ticaret yaptığını (%37) ve %26'sı profesyonel gruba ait olduklarını belirtir. A.Ü.S.B.F'de ise öğrencilerin babalarının çoğunluğu (%49) memur, asker ve bürokrattır, %11'i çiftçidir ve %23'ü ticaretle uğraşırken, sadece %8'i profesyonel kategorisindedir.

Şunu belirtmek gerekir ki, özellikle 1970'li yıllardan itibaren öğrenci sayısının artmasıyla beraber, yüksek öğrenimin kitleselleşmesinden bahsetmek gerekir. '60'lardan 1970'lere gelindiğinde üniversite öğrenci kitlesinin genişlediğini ve bu genişlemeye paralel olarak önemli sorunlarla karşı karşıya kaldığını görüyoruz. Örneğin, '60'lı yıllarda üniversite mezunu bir kişi için işsiz kalmak çok küçük bir ihtimal gibi gözüküyor: 1960 istatistiklerine göre 47.000 üniversite mezunundan sadece 157'si işsizdir.²⁶ Üniversite mezunlarının büyük çoğunluğunun iş bulabildiği bu ideal tablo, yüksek öğretimin daha geniş kitlelere yayılması ile son buluyor. '60'lı yılların sonundan itibaren öğrenci nüfusunun büyük bir hızla artmaya başladığını gözlemliyoruz: 1927 yılında Türkiye'de üniversite öğrencisi sayısı 1.660 iken, bu rakam 1960'ta 63.051'e ulaşmış, 1960-1968 arasında ise bu rakam yüzde bir artış göstermiştir. 1960 yılında 63.051'lik öğrenci nüfusu üniversite çağına gelmiş gençlerin %3.3'ünü oluştururken, 1968'de

26 23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı, Ankara, 1963, s. 219-220, 488-489'dan aktaran Roos, Roos ve Field, *a.g.e.*, s. 277.

146.299'a çıkan öğrenci sayısı üniversite çağına gelmiş toplam genç nüfusun %6.5'ine denk gelir.²⁷ "Sekiz yıl içindeki artış yüzde 123'tür ve dünyadaki genel artış hızının çok üzerindedir."²⁸

Kışlalı'nın 1974 yılında yayımlanan Hacettepe Üniversitesi ve Atatürk Üniversitesi öğrencileri ile yapmış olduğu araştırma, özellikle 4. sınıf öğrencilerinin gelecekleri hakkında karamsar olduklarını ya da en azından gelecekle ilgili kuşkuları olduğunu gösteriyor. Örneğin, öğrencilere "Mezun olduktan sonra kolaylıkla iş bulacağınızı umuyor musunuz?" sorusu sorulduğunda, öğrencilerin %19.1'i "Evet" diyerek umutlu olduğunu belirtmektedir. Görüşülen kişilerin %5.2'sinin mecburi hizmetleri olduğunu yani iş bulmalarının garanti olduğunu göz önüne alırsak bu % 19.1'lik yüzdeden %5.2yi çıkarınca oldukça küçük bir oran kalmaktadır. Bu orana karşın %28'i "Hayır" diyerek iş bulma konusunda umutsuz olduklarını, %47.3'lük bir oran ise "Bir fikrim yok," diyerek bu konu hakkında kesin bir fikri/inancı olmadığını göstermektedir.²⁹ Bu arada şunu da belirtmek gerekir ki, bu öğrenciler (özellikle zor kazanılan prestijli bölümlerde okuyanlar) için sadece bir iş bulmak yeterli değildir. Bu yüzden ankette "Bulacağınız işin sizi ekonomik olarak tatmin edeceğine inanıyor musunuz?" sorusuna verilen cevaplar da önemlidir gençleri anlamada. Bu soruya öğrencilerin %16.1'i "evet" derken, %34.9'u "hayır" diyerek umutsuzluklarını belirtirken, %48.8'i "bilmiyorum hiçbir fikrim yok," demektedir. Ayrıca belirtmek gerekir ki, üniversiteye girebilmiş gençler yine şanslı ve mutlu bir azınlığa tekabül ederler diğer gençlik gruplarına göre. Her ne kadar üniversite öğrencilerinin sayısında bir artış olsa da, üniversiteler bu artışı karşılayacak donanımına sahip olmasalar da, nüfusun artışı ile karşılaştırıldığında üniversite öğrencileri gençlerin küçük bir bölümünü temsil ederler. Örneğin, 1969-1970 ders yılında üniversiteye girenler üniversiteye başvuru

27 A.T. Kışlalı, *Öğrenci Ayaklanmaları*, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1974, s. 53.

28 DPT Eğitim İstatistikleri, s. 13'ten aktaran Kışlalı, *a.g.e.*, s. 111.

29 A.T. Kışlalı, *a.g.e.*, s. 148-149.

yapanların %51.4'ünü temsil ederken, bu rakam 1973-1974'te %25.7'ye, 1978-1979 ders yılında ise %9.9'a düşer.³⁰

Bir başka deyişle, bir yandan üniversiteye gitmek isteyen kişilerin sayısının arttığını görüyoruz (1969-1970 yılında bu sayı 64.183 iken 1978-1979'da 373.864'e çıkıyor) diğer yandan üniversitede eğitim gören öğrenci sayısının artmasıyla beraber yüksek öğretimin kiteselleştiğini ve elitlerin "proleterleştiklerini" ya da Şerif Mardin'in ifadesiyle sistemin öğrencileri Cumhuriyet'in elitleri haline dönüştürme projesinin yüzde yüz uygulanmadığını, bir de-elitizasyon sürecine girildiğini görüyoruz. Burada Pierre Bourdieu ve Jean-Claude Passeron'un mirasyediler (*héritiers*) ve burslular (*boursiers*)³¹ kavramları ile konuşacak olursak, burslular her ne kadar Cumhuriyet'in elit sınıfına ait ailelerden gelmeseler de, eğitimin sosyalizasyon sürecinden geçerek Cumhuriyet'in elit kadrosuna geçiş yapmış olanları temsil ediyor, mirasyediler ise zaten bu gruba dahil olan ailelerin çocuklarını, yani bürokrat, memur ve asker çocuklarını ifade ediyor. Bu bursluları "mirasyedilere" dönüştürme ya da "devşirme" süreci yüksek öğretimin kiteselleşmesi ile gerçekleştirilmesi zor bir proje haline dönüşüyor. Bu nedenle François Dubet'nin Fransa'da lise eğitiminin kiteselleşmesi ile ilgili söylediklerini Türkiye'deki eğitim sisteminin kiteselleşmesi için de söylemek mümkündür:

Kitle okulunda, ön seçimin eğitimin yararı sorununu düzenlediği elit okuluna kıyasla, öğrencilerin eğitimle olan ilişkileri ister istemez daha araçsaldır. Aslında kitle okulu ölümcül bir ilişki içindedir: Ne kadar diplomalılar çoksa o kadar az işe yarar diplomalar, çünkü diplomaya sahip olmak artık fark yaratmaya yetmez ama diploma bir o kadar da olmazsa olmaz bir hal almıştır çünkü diplomasız aktif hayata girmek ya da eğitime devam etmek imkânsızlaşmıştır.³²

30 Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1979-1983, Ankara, DPT, 1979, s. 40'tan aktaran R. Keleş ve A. Ünsal, *a.g.e.*, s. 40.

31 Bkz. P. Bourdieu ve J.C. Passeron, *Les Héritiers. Les étudiants et la culture*, Paris, Minuit, 1964.

32 F. Dubet, *Le Déclin de l'Institution*, Paris, Editions du Seuil, 2002, s. 139.

Öğrencilerin tutumları: Özgürlük çocukları mı, yoksa elitist ve otoriter bir gençlik mi?

“Gençlik miti”nden bahsederken özellikle “1968 miti”nden de bahsetmek gerekir kuşkusuz. Tüm dünyada bu kuşak üzerine çok yazılıp çok düşünüldü ve 1968 kuşağı özgürlükle, özgürlük arayışı ile ve her türlü otoriteye karşı verdikleri savaşla anılır oldular. Halbuki sosyolojik bir analiz yaparken, örneğin ele aldığımız ’68 öğrenci hareketi ise bu hareketin tek bir rengi olmadığı, hareketin içinde farklı görüşlerin olduğuna en azından değinmek gerekir. Bu açıdan Alain Touraine’in Fransa’daki ’68 Öğrenci Hareketi’ni yakından izleyerek sıcağı sıcağına yapmış olduğu analiz, öğrenci hareketi içinde farklı dokuları göstermesi açısından çok önemli. Touraine’e göre, Fransa’da Mayıs ’68 hareketi, ne sadece siyasal ne de sadece kültürel bir harekettir; siyasal ve kültürel olmak üzere iki yönlüdür.³³ Öyle görünüyor ki, hareketin siyasal yanı ağır basan bazı toplumlarda yapılan mücadele siyasal şiddete dönüşmüş (devletlerin de baskıcı uygulamalarını bu siyasal şiddetin oluşmasında önemli olduğunu bir kez daha belirtelim), diğer bazı toplumlarda ise hareketin kültürel boyutu daha ağır basarak harekete kültürel bir ruh kazandırmıştır. Biz analizimizde sadece öğrenci hareketlerinin Türkiye’deki tezahüründen bahsedeceğimiz için Türkiye’de öğrencilerin tutumlarına göz atmakla başlayalım.

Türkiye’de üniversite öğrencilerinin siyasi tutumları üzerine yapılan araştırmaları incelediğimizde, gençlerin tutumlarında özgürlükçü eğilimlerden çok, “otoriter” ve “elitist” eğilimlerin ağır bastığını yani bir bakıma ’60’ların “özgürlükçü” mitinin niceliksel araştırmalar tarafından doğrulanmadığını gözlemliyoruz. Örneğin, Özer Ozankaya’nın Ankara Üniversitesi öğrencileri ile yapmış olduğu araştırmada “halk için idare” mi yoksa “halk tarafından idare” mi sorusuna %36 gibi önemli bir oran “halk için idare” cevabını verirken, %54.9 ise “halk tarafından idare” yanıtını vermiştir. Bu soruya öğrenci liderlerinin

33 A. Touraine, *Le mouvement de mai ou le communisme utopique*, Paris, Seuil, 1968, s. 279-280.

verdikleri cevaplar incelendiğinde “halk tarafından idare” cevabını verenlerin %45.9’a düştüğünü, “halk için idare” cevabının ise %46.7’ye çıktığını gözlemliyoruz.³⁴

Bu elitist cevaplarına karşın Ozankaya’nın araştırmasında görüşülen gençlerin tek-parti rejimine karşı olduklarını görüyoruz. Örneğin “Tuttuğunuz parti tek-parti olsa, tek-parti rejimine karşı çıkar mıydınız?” gibi bir soruya, gençlerin %69.1’i Tek-Parti rejimine karşı çıkardım derken (ki bu oran öğrenci liderlerinde %64.2’ye düşmektedir), gençlerin %8.2’si (öğrenci liderleri arasında %14.7) kendi tuttukları partinin tek parti olmasına itirazları olmayacağını belirtmektedir.³⁵ Yine aynı çalışmada, önemli bir oran eşit oy prensibine (herkesin eşit oy hakkına sahip olması) olumlu bakmamaktadır: Görüşülen öğrencilerin %37.9’u eşit oy prensibine “evet” derken, %51.7’si “hayır” demektedir.³⁶

Benzer bir şekilde Mahmut Tezcan’ın araştırması da önemli oranda bir üniversite öğrencisi kitlesinin otoriter ve elitist eğilimleri olduğunu göstermektedir. Örneğin, öğrencilerin %73.5’i çok-partili sistemi, %56’sı herkesin eşit oy hakkına sahip olmasını savunurken, %44 gibi önemli oranlarda genç, eğitimlilerin eğitimsizlere göre daha fazla oy hakkına sahip olmaları gerektiğini savunur. Görüşülen gençlerin sadece %32’si diktatörlük rejiminin hiçbir şekilde savunulmayacağını belirtmektedir.³⁷ Bu da demektir ki, öğrencilerin önemli bir bölümü diktatörlük rejimini belli koşullarda kabul ederler.

Özer Ozankaya, bu cevapları Türkiye’nin yakın tarihi ve öğrencilerin sınıf kökenleri ile açıklar. Ozankaya’ya göre çoğunluğu memur, asker, bürokrat kökenli ailelerden gelen üniversite öğrencileri, 1946 sonrası yani çok partili sisteme geçişten itibaren, bu sınıflar belli bir düşüş yaşadıkları için ve DP’nin politikalarından memnun olmadıklarından halkın seçimlerinden çok memnun değillerdir ve tüm bunlar onların bu çalışmalarda görülen elitist ve otoriter eğilimlerini açıklamakta kulla-

34 Ö. Ozankaya, *Üniversite Öğrencilerinin Siyasal Yönelimleri*, s. 52.

35 *A.g.e.*, s. 53.

36 *A.g.e.*, s. 53.

37 M. Tezcan, *a.g.e.*, s. 345.

nilabilinir.³⁸ Benzer bir şekilde, Türker Alkan da bu cevapların analizini yapar ve eğitim ile otoriter eğilimler arasındaki ilişki ile ilgili ilginç bir yorumda bulunur. Alkan, yüksek eğitimli kişilerin daha az otoriter eğilimleri olduğu fikrine karşı çıkar. Alkan'a göre, Türkiye gibi gelişmeye çabalayan ülkelerde, bir başka deyişle eğitimin önemli bir sorun olduğu ve sorunları çözmede eğitime büyük rol biçilen ülkelerde, daha eğitilmiş olanların halkın diğer kesimlerine oranla daha otoriter ve daha elitist tavırlar gösterdiği gözlemlenmektedir.³⁹

Üniversite öğrencilerinin, kendilerini ülkeleri için feda etmeyi kabul etmeleri ve milliyetçilikleri hakkındaki sorulara verdikleri yanıtlara gelince... Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi öğrencileri hakkında yaptığı ankette Mahmut Tezcan'ın öğrencilere "Hangi amaç için kişisel rahatınızdan, zamanınızdan ve paranızdan en fazla fedakârlık yapmayı göze alırsınız?" sorusuna %34.5'i "Kişisel mutluluk için," derken, daha büyük bir oran, %38 "Vatanın ve halkın mutluluğu için," yanıtını vermiştir.⁴⁰ Benzer bir şekilde Herbert H. Hyman, Arif Payaslıoğlu, ve Frederick W. Frey de, Robert College ve A.Ü.S.B.F öğrencileri ile yaptıkları anketlerin yanıtlarını başka ülke gençlikleri ile karşılaştırdıklarında (karşılaştırma Gillespie ve Allport'un *Youth's Outlook on future*⁴¹ araştırması referans alınarak yapılmıştır) Türk üniversite öğrencilerinin diğer ülkelerin gençliklerine göre çok daha "milliyetçi" ve "otoriter" eğilimler taşıdığını göstermişlerdir. Örneğin, Türk gençlerinin %33'ü "savaşın iyi bir şey olduğunu" belirtmişlerdir ve bu oran Batılı gençlerin verdikleri cevapların çok daha üstündedir. Türk gençlerinde görülen bu cevap oranı, Batılı gençlerinkinin uzağında iken Mısırlı, Meksikalı ve Güney Afrikalı gençlerin %18 ila %34 arasında değişen cevaplarına daha yakındır.⁴² Yine aynı araştırmada,

38 Ö. Ozankaya, *Üniversite Öğrencilerinin Siyasal Yönelimleri*, s. 56-57.

39 T. Alkan, *Siyasal Toplumsallaşma. Siyasal Bilincin Gelişmesinde Ailenin Okulun ve Toplumsal Sınıfların Etkisi*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1979, s. 94.

40 M. Tezcan, *a.g.e.*, s. 246.

41 Bkz. J. Gillespie ve G. W. Allport, *Youth's Outlook on the Future*, Doubleday Papers in Psychology, 1955.

42 H. H. Hyman, A. Payaslıoğlu ve F. W. Frey, "The Values of Turkish College

öğrencilerin milliyetçiliklerini ölçmek amacıyla sorulan “Çocuklarınıza ne öğretmek isterdiniz?” sorusuna da Türkiye’deki gençler verdikleri %20 oranındaki “Memlekete yararlı olmayı” cevabıyla diğer Batılı ülkelerden çok daha yüksek cevap vermişlerdir.⁴³ Benzer bir şekilde “Hangi amaç için rahatınızı, zamanınızı ve paranızı feda etmeyi kabul ederdiniz?” sorusuna, öğrencilerin %45’i “ulusun mutluluğu için” cevabını vermişlerdir ki bu cevap örneğin Fransız ve Amerikalı öğrenciler arasında %10’dan daha az oranlardadır.⁴⁴

Tabii ki bu araştırmaların sonuçlarına her zaman temkinli bir şekilde yaklaşmak gerekir. Özellikle Hyman, Payaslıoğlu ve Frey’in araştırması gibi karşılaştırmalı araştırmalarda genel sonuçlara varmadan önce çok daha dikkatli düşünmek gerekiyor. Örneğin, Türkiye’deki gençlerin Batı’daki gençlerden çok daha yüksek bir oranla “savaşın iyi bir şey olduğunu” belirtmelerinin, onların daha “barbar”, daha “acımasız”, daha “savaş düşkünü” olmalarından çok, Avrupa ve Amerika, İkinci Dünya Savaşı’ndan henüz yeni çıkmış ve etkilerini daha ağır bir şekilde yaşamış, bu yüzden savaşın yıkıcı yanını daha yakın bir zamanda görmüş iken, Türkiye’nin İkinci Dünya Savaşı’nı aynı şekilde yaşamamış olması ve üstelik Türkiye Cumhuriyeti’nin bir Kurtuluş Savaşı sonrası kurulmuş olmasından kaynaklandığını düşünebiliriz. Yine aynı şekilde, ülkeleri için kendilerinden fedakarlık yapmayı kabul etmeleri, çocuklarına memlekete yararlı olmayı öğretmek istemeleri, onların bu ülkenin azınlıkta olan okumuş gençleri olarak, bu ülke için birşeyler yapabileceğine inanmaları ve bunu bir görev bilmeleri ile alakalıdır.

Tıpkı Cumhuriyet’in birinci kuşağı için söylediğimiz gibi bu kuşağı da, sadece Cumhuriyet’in siyasal sosyalizasyonunun bir ürünü olarak kabul etmek doğru olmaz. Cumhuriyet’in birinci kuşağı için söylediğimizi yineleyelim: Bireyleri sistemin pasif alıcıları olarak algılamak yerine, onların kendi kararları, düşünceleri-

Youth”, *Public Opinion Quarterly*, vol. 22, no. 3 (Special Issue on Attitude Research in Modernizing Areas), Güz 1958, s. 275-291, s. 282.

43 A.g.e., s. 282.

44 A.g.e., s. 283.

ri ve duyguları olduğunu, yüzde yüz olarak sistemin “ürünü” olmadıklarını göz önüne almak gerektiğine inanıyorum. Bu kuşak da, tıpkı Cumhuriyet’in birinci kuşağı gibi, ülkenin eğitim alma şansına sahip olmuş şanslı bir azınlık olarak, ülkenin gelişmesinde önemli bir rol oynayabileceklerine inanmakta ve kendilerini “ülke için feda etmeye” gönüllü bir tablo çizmektedir. Fakat bu tablo, yavaş yavaş yaralar almaktadır. Çünkü üniversite öğrencileri, üniversite eğitiminin kitleselleşmesiyle beraber eski öncelikli rollerini kaybetmeye başlamışlardı –ki bilindiği gibi bu kitleselleşme 1980 sonrasında önemli boyutlara ulaştı ve üniversite diploması, bırakın gençlerin ülkelerini kurtarmalarını sağlayacak bir anahtar olmayı, gençleri işsizlikten kurtarma anahtarı olma özelliğini dahi kaybetti. 1960’lardan itibaren yaşanan üniversite eğitiminin kitleselleşmesiyle beraber gençler huzursuzluğa kapılmaktadırlar ama kendilerini ülkenin gelecekteki yöneticileri olarak görmeye devam etmekte, üstelik eğitimsiz “halk kitlesine” göre ülkeyi daha iyi yönetebileceklerine inanmaktadırlar. İşte, gençlik mitinin izinde gençlerin kendilerini üstün görmeleri, gençlerin elitist ve otoriter özelliklerini de beraberinde getirmiştir.

Dönemin üniversite gençliği homojen bir kitle miydi?

Üniversite öğrencilerinin profilini çizdikten ve kısaca da olsa tutumlarından ve bu tutumların elitist ve otoriter özellikler taşıyabildiğini niceliksel araştırmalardan yola çıkarak göstermeye çalıştıktan sonra belirtmek gerekir ki dönemin üniversite gençliği homojen bir kitle olmaktan uzaktır ve aralarında önemli farklılıklar göstermektedir.

Toplumsal cinsiyete göre farklı tutumlar

Analizimize başlamadan önce şunu belirtmek gerekir ki, dönemin öğrenci nüfusu içinde kadın öğrenciler erkeklere göre çok daha küçük bir kitleyi temsil ediyorlar ve bu kadın öğrenciler erkeklere oranla daha üst sosyo-ekonomik gruplara ait-

tirler. Başka bir deyişle, alt sosyo-ekonomik gruplardan gelen genç kadınların üniversite öğrencisi olmaları çok daha az rastlanan bir olgudur.

Bu dönemde yapılan niceliksel tüm araştırmalar, kadın öğrencilerin erkeklere oranla siyasetle daha az ilgilendiklerini ortaya koymuştur. Örneğin, Kışlalı'nın araştırması kadın ve erkek öğrenciler arasında önemli farklar olduğunu ve kadın öğrencilerin erkeklere göre siyasetle daha az ilgilendiklerini, verdikleri cevaplarda sık sık politik konuları bilmediklerini dile getirdiklerini gösteriyor.⁴⁵ Benzer bir şekilde, Ozankaya'nın araştırmaları da kadın öğrencilerin siyasetle daha az ilgili olduğunu ortaya çıkarıyor. Mesela kadınlar, erkeklere göre daha az siyasi nitelikli gazete ve dergi okuyor, daha çok kadınlara yönelik yayınlara ilgili duyuyorlar,⁴⁶ politikayla daha az ilgil olduklarını belirtiyorlar ve siyasi aktivitelere daha az katılıyorlar.⁴⁷

Yine bu araştırmaların sonuçlarına göre, kadın öğrenciler erkeklere göre daha az milliyetçi tutumlara sahipler. Örneğin, Mahmut Tezcan'ın araştırmasına göre, gerçekleştirilmek istenen idealler sıralamasında, erkek öğrenciler açısından "vatanıma, milletime yararlı olmak" cevabı %43.5 ile birinci sıradayken, "meslek sahibi olmak ve meslekte başarılı olmak" cevabı %25.3 ile ikinci sırada, "ilim yapmak, insanlığa yararlı olmak" yanıtı %8.4 ile üçüncü sırada iken, kadın öğrenciler arasında %34.8 ile ilk olarak "meslek sahibi olmak ve meslekte başarılı olmak" gelmekte, ardından %32.6 ile "evlenip mesut olmak, iyi bir evlat yetiştirmek" gelirken, "vatanıma, milletime yararlı olmak" ancak %10.9 ile üçüncü sıradadır.⁴⁸

Sonuç olarak, tüm bu çalışmalar genç kadınların siyaset ve kamusal alanla daha az ilgili olduklarını gösteriyor. Fakat bu demek değildir ki, siyasal ve kamusal alanda daha pasif olan bu genç kadınlar, konu özel alanla ilgili olunca ya da kültür, sanat-

45 A.T. Kışlalı, *a.g.e.*, s. 190-191 ve ayrıca bkz. A.T. Kışlalı, "Siyasal Tutumlarda Kuşak ve Cinsiyet Etkenleri", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* (1-4), cilt XXXI, Mart-Aralık 1976.

46 Ö. Ozankaya, *a.g.e.*, s. 104.

47 *A.g.e.*, s. 184.

48 Bkz. M. Tezcan, *a.g.e.*, s. 261.

la ilgili olunca aynı şekilde ilgisiz kalıyorlar. Nermin Abadan'ın (Unat) 1961 yılındaki araştırması, gündelik hayatta kadın üniversite öğrencilerinin erkeklere nazaran daha az muhafazakâr olduklarını ve müzik, sanat ve edebiyatla erkeklere oranla çok daha ilgili olduklarını gösteriyor.⁴⁹

Öyle görünüyor ki, genç erkek ve kadınlar arasındaki siyaset ve milliyetçilik ile ilgili tavır ve tutumlardaki fark, toplumda kadın ve erkeğe atfedilen rollerin farklılığından kaynaklanıyor. Erkek öğrenciler, (eğitim alma imkânı bulabilmiş erkeklerin halen azınlıkta olduğunu göz önüne alırsak), toplumun ve ülkenin geleceğinden kendilerini sorumlu tutuyorlar ve kendilerinin geleceğin yöneticileri oldukları fikriyle büyüyorlar ve bu yüzden siyasetle ilgilenmeleri, ülkeyi düşünmeleri gerektiğine inanıyorlar. Halbuki kadınlara atfedilen rol daha çok özel alanla ilgili olduğundan, erkeklerin hissettiği vatana sahip çıkma, onu geliştirme misyonunun ağırlığını kadınlar, erkekler kadar yoğun hissetmiyorlar. Hatırlatmak gerekir ki, toplumu değiştirme fikriyle ortaya çıkan Türkiye'deki devrimci hareketlerde dahi kadınlara ancak ikincil bir rol verilmiş ve kadın-erkek ilişkilerinde gerçek bir eşitlik sağlanamamıştır.⁵⁰ Yine hatırlatmak gerekir ki, Avrupa ve ABD'de feminizm ve eşcinsel hareket 1960'lı yıllardan itibaren önemli toplumsal hareketler olarak karşımıza çıkarken, bu hareketler Türkiye'de ancak 1980 sonrasında sahneye çıkabilmiştir.

Sosyo-ekonomik açıdan farklılıklar ve farklı tutumlar

Tıpkı erkek ve kadın öğrenciler arasında davranış ve tutumlar açısından farklar gözleendiği gibi ait oldukları sosyo-ekonomik gruba göre de farklar gözlemlenmektedir yani bu kuşak da tıpkı tüm kuşaklar gibi hepsi aynı şekilde düşünmeyen, he-

49 N. Abadan, *Üniversite Öğrencilerinin Serbest Zaman Faaliyetleri. Ankara Yüksek Öğrenim Gençliği Üzerine Bir Araştırma*, Ankara, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Yayınları, 1961, s. 126.

50 Bkz. A. Kadioğlu, "Cinselliğin İnkarı: Büyük Toplumsal Projelerin Nesnesi Olarak Türk Kadınları", *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, 1998, s. 87-98.

terojen bir kitledir. Analizimize geçmeden önce Türkiye toplumu ile ilgili şu noktanın altını çizmek gerekir ki, Osmanlı toplumunda Avrupa toplumlarında görülen aristokrat sınıfı ve aristokrasinin ayrıcalıklarına karşı çıkan ticaret ile zenginleşen bir burjuvazi sınıfı yoktur. Osmanlı toplumunda yönetici sınıfı, iyi bir eğitim almış ve kendisini devlete hizmete adanmış olan askerî ve bürokrat sınıftır. Hiç şüphe yok ki, Türkiye Cumhuriyeti de bu “kültürel kodu” miras alıyor ve Cumhuriyet’in ilk döneminde hem kurucu unsur hem de önder sınıf, bürokrat ve askerlerden oluşuyor.⁵¹ Bu sosyal sınıf, ekonomik, sosyal ve kültürel sermayeye sahip, kendisini devlete hizmete adanmış bir sınıf niteliğindedir. Bu durum DP hükümeti ile belirli bir değişime uğruyor: Bu dönemde askerî ve sivil bürokratlar bir çeşit düşüş yaşarken, DP’nin destekleyicisi olan sınıflar, ticaretle uğraşanlar, profesyoneller ve çiftçilerdir. Görüyoruz ki, DP hükümetinin uyguladığı liberal ekonomik politikalar, devletçi politikaları destekleyen askerî ve sivil bürokratlar tarafından eleştiriliyor. DP ve sonrasında AP, liberal politikaları desteklerken, ekonomik, kültürel ve sosyal kapitali elinde tutan bürokrat sınıf, sosyal politikaları olan CHP ve TIP gibi partileri desteklemişlerdir. Türkiye toplumu ve toplumsal sınıflar ile ilgili bu parantezi kapattıktan sonra şimdi üniversite öğrencilerinin sosyo-ekonomik açıdan analizine geçebiliriz.

İlk olarak, Ozankaya’nın araştırması alt sınıflardan gelen üniversite öğrencilerinin üst-sosyo-ekonomik sınıflardan gelen öğrencilere göre eylemlere, mitinglere, politik münazaralara, kısaca siyasal aktivitelere daha çok katıldıklarını göstermektedir. Daha “dezavantajlı” sosyo-ekonomik sınıflara ait olan bu öğrenciler aynı zamanda anne-babalarının siyasetle ilgilenmediklerini belirtenlerdir, halbuki daha üst sınıflarda öğrenciler anne-babalarının siyasetle ilgili olduklarını belirtmişlerdir.⁵² Görülüyor ki anne-babalarının siyasetle ilgili olmadıklarını ya

51 Bkz. F.W. Frey, *The Turkish Political Elite*, Cambridge, Massachusetts, M.I.T. Press, 1965. Ayrıca bkz. Ç. Keyder, *Türkiye’de Devlet ve Sınıflar*, İstanbul, İletişim Yayınları, 1999.

52 Ö. Ozankaya, *a.g.e.*, s. 144.

da siyasetten anlamadıklarını belirten alt sınıf kökenli üniversite öğrencileri, anne-babalarının siyasetle ilgili, siyasetten anlamadıklarını söyleyen daha üst sosyo-ekonomik grup öğrencilerine göre politikayla daha çok ilgilidirler.

Daha önceki bölümlerde üniversite öğrencilerinde görülen “otoriter” yaklaşımlardan bahsetmiştik. Bu cevaplar sosyo-ekonomik sınıfa göre analiz edildiklerinde, bürokrat, memur ve asker ailelerden gelen öğrencilerde alt sosyo-ekonomik sınıftan öğrencilerine nazaran daha otoriter ve elitist yaklaşımlar görülmektedir: Örneğin eşit oy konusunda, halk tarafından idare konularında diğer gruba göre daha fazla otoriter ve elitist fikirleri savunmaktadırlar.⁵³

Türkiye toplumunun sınıf yapısını bilmeyen birisi için ilginçtir ki, Türkiye İşçi Partisi’ne oy verdiğini/vereceğini söyleyen öğrenciler daha çok üst sosyo-ekonomik sınıflardan (asker, bürokrat, memur) gelmekteyken, daha alt sosyo-ekonomik sınıflardan gelen öğrenciler AP gibi partilere oy verme eğilimindedirler.⁵⁴ Bu sonuçlara paralel bir şekilde, daha üst sosyo-ekonomik sınıftan gelen öğrencilerin ekonomik açıdan sosyalist politikaları savundukları, daha alt sınıftan gelenlerin dinle ilgili konularda daha muhafazakâr oldukları görülmektedir.⁵⁵

Bütün bu farklı sınıflardan gelen öğrencilerde görülen farklılıklara rağmen, ’60’lı yılların ilk yarısına kadar sosyalizasyon politikalarının başarılı olduğunu söyleyebiliriz. Örneğin Kışlalı’nın araştırması öğrencilerin ulusal ve Kemalist değerleri içselleştirmiş olduklarını açıkça göstermektedir.⁵⁶ Yüksek öğretimin daha geniş kitlelere ulaşması yani kitleselleşmesi ile beraber ise eğitim sisteminin öğrencileri Kemalist elitlere dönüştürme görevini tam olarak yapması imkânsızlaşmış ve Şerif Mardin’in deyiimiyle “de-elitizasyon” süreci başlamıştır.

53 A.g.e., s. 152-153.

54 A.g.e., s. 159.

55 A.g.e., s. 161.

56 A.T. Kışlalı, *Öğrenci Ayaklanmaları*, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1974, s. 140.

Farklı üniversiteler, farklı öğrenciler

Yine bu dönemde yapılan araştırmalardan hareketle, farklı üniversitelere giden öğrencilerinin birbirlerinden farklı özellikler gösterdikleri görülüyor. Bir başka deyişle bir kez daha görüyoruz ki, bu kuşak mitin bize fısıldadığı gibi homojen değil, heterojen bir tablo çiziyor. Bu kuşakta görülen farklar her üniversitenin kendi farklı iç dinamiklerinden kaynaklandığı kadar, üniversite öğrencilerinin farklı toplumsal sınıflardan geliyor olmalarından da kaynaklanıyor gibi gözüküyor. Örneğin daha önce de bahsetmiş olduğumuz Hyman, Payaslıoğlu ve Frey'in 1958 yılında yayımlanan araştırması, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi (dönemin Türkçe eğitim veren, geleceğin bürokratlarını yetiştiren prestijli bir devlet üniversitesi) ile Robert College (İngilizce eğitim veren özel bir üniversite) öğrencileri arasında siyasal tutumlar açısından önemli farklar olduğunu gözler önüne sermişti: Robert College öğrencileri daha "Batılı" değerlere sahipken, Ankara Üniversitesi SBF öğrencileri daha milliyetçi değerlere sahiptirler.⁵⁷

Benzer bir şekilde, Nermin Abadan'ın 1961 yılında yayımlanan araştırması da üç farklı gençlik tipini, üç farklı fakülteden yola çıkarak göstermesi açısından önemlidir. Abadan, bu araştırma için Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi ve ODTÜ İşletme Fakültesi öğrencileri ile anketler yapmıştır. Bu üç farklı fakülte farklı özelliklere sahip olduğu için üniversitelerin öğrencilerini karşılaştırmak farklı öğrenci tiplerini görmek açısından önemlidir. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi, her sene 3000 başvurudan sadece 250'sini kabul edebilen, geleceğin bürokratlarınının eğitim gördükleri prestijli bir fakülte, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi ise giriş için tek istenilen şartın lise diploması olduğu, öğrenci sayısı fazla, büyük sınıflarda eğitim verilen bir fakülte ve ODTÜ ise Birleşmiş Milletler yardımıyla kurulmuş, 15-20 kişilik küçük sınıflarda İngilizce eğitim yapılan yeni kurulmuş bir üniversitedir. Bu üç üniversite öğrenci-

57 H.H. Hyman, *a.g.e.*, s. 289.

lerin ait oldukları sosyal sınıf açısından incelendiğinde, Ankara Üniversitesi, her iki fakültesinin öğrencilerinin çoğunluğunun babalarının devlet memuru, asker ve bürokrat kökenli olduğu, ODTÜ’de ise öğrencilerinin %20’sinin babasının ticaretle uğraştığını, %38’inin ise serbest meslek sahibi oldukları görülmektedir. Bu açıdan denilebilir ki, ODTÜ’nün öğrenci profili Robert College’in profili ile benzerlik göstermektedir. Nermine Abadan’ın ’60’ların başında yaptığı bu çalışma hem dönemin gençliğinin homojen olmadığını hem de ilerleyen yıllarda olacak olayları ya da egemen olacak gençlik tipini göstermesi açısından önemlidir.

Abadan üç farklı fakültenin öğrencilerinden yola çıkarak ilginç bir üçlü-tipoloji yapar. Bu tipolojilerden ilki, Ankara Üniversitesi SBF öğrencilerinin özelliklerinden yola çıkarak oluşturduğu “müstakbel idareci-önder” tipidir. Abadan bu tipi şöyle tarif eder:

Bunların birincisi “Müstakbel idareci-önder” tipidir. Bu tipe dahil olanlar: Milli ve siyasi problemlere önderlik tanır, amme olaylarının siyasi yönleriyle ileri derecede ilgilenirler, fikir kalıpları Türk düşünce sisteminden kaynak almakla beraber Batı dillerinden hiç değilse birini kendisine mal etmiş oldukları cihette onu kullanabilirler, genel kültür seviyeleri bakımından entelektüel kategoriye mensupturlar, Atatürk devrimlerini benimsemişlerdir, Batı uygarlığına ulaşmanın lüzumunu sentezci bir görüşle savunurlar, çalışma alanlarını büyük bir ihtimal ile devlet hizmeti veya amme sektöründe görürler.⁵⁸

Gelenekçi, tatbikatçı, statik tip olarak adlandırdığı ikinci tip ise belirgin olarak daha çok hukuk fakültesi öğrencilerinde görülmektedir. Abadan bu tipi şöyle tasvir eder:

İkinci tip “Mesleğe bağlı” tiptir. Bu tipe dahil olanlar mesleki formasyonu ön planda tutarlar, geçiş halinde bulunan bir toplumun problemlerini gelenekçi değer hükümleri yardımı ile çözüme çalışırlar, amme meselelerini rasyonel düşünce ile değil, daha çok kitle haberleşme vasıtalarının telkin ettik-

58 A.g.e., s. 123.

leri yorumculara uygun olarak tahlil ederler, Batı dil hazinesini lise seviyesinden ileri götürmemişlerdir, Atatürk devrimlerini ancak şeklen benimserler, istikbalde karar vermeğe bağlılık, sorumluluk dolu mevkilerden çok alışma ve tecrübe ile elde edilen emin bir mesleği seçmeği düşünürler, çoğunlukla yeni gelişmeğe başlayan yüz bin nüfuslu Anadolu şehirlerinden gelirler ve kademe kademe ilerlemeği sağlayan bir sosyal yükselişi gaye edinirler.⁵⁹

Üçüncü tip, yani “Başarıcı, maddeci, *manager*” tip ise daha çok ODTÜ öğrencilerini tanımlamaktadır. Bu tipin özelliklerini Abadan şöyle tasvir ediyor:

Üçüncü tip “Başarıcı *manager*” tipidir. Bu tipi temsil edenler, sosyal ilimler alanında öğretim görmekle beraber ekonomik ve teknik problemlere öncelik tanır, faal siyasetle ilgisizdirler, özel hayatlarına yüksek derece endüstrileşmiş toplumlara standart ve değer hükümlerini uygular, fikir kalıplarıyla kanaatlerini öğretim gördükleri Anglo-Amerikan fikir hazinesinden olduğu gibi aktarırlar, Atatürk devrimlerini Batı uygarlığının tabii sonuçları olarak bilerek veya bilmeyerek benimserler, üniversite tahsilinden sonra kazanç sağlayan işlere değer verirler ve işadamlarına üstün prestij atfederler, hemen hemen istisnasız orta sınıfın üst tabakasına mensup ailelerin çocukları bulunurlar ve istikbalde sürekli gayretler gerektiren bir kariyerdan pek, tatmin edici karşılığı sağlayan bir “iş” (job) tercih etmeğe mutemayilerdirler. Bunlara kısaca “dışarı yönelmiş” tip de denebilir.

Daha çok kendi özel görüş açımızdan vasıflarını belirtmeye çalıştığımız bu tiplerden birincisine “yaratıcı, ülkücü dinamik” tip, ikincisine “gelenekçi, tatbikatçı, statik” tip, üçüncüsüne de “başarıcı, maddeci, *manager*” tip denilebilmektedir.⁶⁰

Nermin Abadan’ın (Unat) araştırmasının önemi Türkiye gençlik tarihinin tipolojisini çıkartmış olmasının yanında 1980

59 A.g.e., s. 123-124.

60 A.g.e., s. 124.

sonrası gençliğine damgasını vuracak bir kategoriye (*manager* tipini) öngörmesidir. Hiç kuşkusuz Nermin Abadan'ın ilk anlattığı tip (yaratıcı, ölkücü, dinamik tip) yani "ilerinin lideri, geleceğin yöneticisi" figürü Cumhuriyet'in ilk kuşağına damgasını vurmuş bir figürdür ki bu figür '68 ve '78 kuşaklarında da gençliğin önemli bir bölümünü sembolize etmeye devam etmiştir. Her ne kadar gençler cephesinde CHP'den bir uzaklaşma söz konusu olsa da, gençlerin bozuk buldukları düzene ve emperyalizme karşı mücadelelerinde, Kurtuluş Savaşı'nın ve bu savaşın lideri Mustafa Kemal'in izleri görülmektedir. "Gelecekçi" ikinci tip ise yüksek öğretimin kitleselleşmesi ile beraber yaşanan sosyalizasyon krizini göstermektedir. Her ne kadar eskinin az bir kitleye hitap eden üniversitesi bu küçük üniversite öğrencisi kitlesinin tümünün ("burslular" ve "mirasyediler" olmak üzere) Cumhuriyet'in değerlerini içselleştirmelerini sağlamış ise de, bu sistem üniversite öğrencilerinin artmasıyla işleyemez hale gelir. Üçüncü tipe yani "manager" tipine gelince, her ne kadar bu dönemde küçük bir kitleyi kapsıyor gibi gözükse de '80 sonrası Türkiye gençliğinde bu tipin uzantısı olan "yuppie" tipi döneme damgasını vuracaktır.

Son olarak şunu belirtmek gerekir ki, tarihi '60'ların başına dayanan bu araştırma, üç farklı genç tipinin varlığından bizi haberdar etmesi açısından önemli olsa da bu fakültelerde tek bir tipin var olduğunu, başka renklerin var olmadığını söylemek yanlış olur. Her fakültede farklı tiplerin bir arada var olduğunu belirtmek gerekir. Örneğin, bu araştırmada ODTÜ "manager" tipi ile tarif edilse de, '68 ve '78 kuşağı gençlik hareketlerini inceleyerek görüyoruz ki, ODTÜ "devrimci" gençliği ile döneme damgasını vurmuştur: ODTÜ devrimci gençliğin en yoğun şekilde organize olduğu üniversitelerden biridir. Örneğin, 1968 Kasım ayında ABD Büyükelçiliği'ne atanan, uzun yıllar Vietnam'da görev yapmış Robert W. Kommer'in 6 Ocak 1969'da ODTÜ kampüsüne yaptığı ziyarette arabasının yakılması ve yapılan protesto eylemleri ODTÜ'nün yaşamış olduğu önemli bir tanıklıktır.

Kommer'in ODTÜ ziyaretinden ve arabasının yakılmasından

bahsetmişken hemen bu olayla da bağlantılı olarak 1980 sonrası gençliğin nasıl algılandığı konusuna gelelim. İrfan Tözüm'ün "İkili Oyunlar" adlı 1989 yapımı filmde Kommer'in arabası 1980 sonrası toplumunun yaşadığı değişimi anlatmak için bir sembol olarak kullanmıştır: Filmde 1968 öğrenci hareketlerinde aktif olan, bizzat Kommer'in arabasının yakılmasında rol almış olan anne-baba, 20 yıl sonra yani 1988'de zengin burjuva bir aile olarak ortaya çıkarken, ailece gittikleri diskoda, oğulları Kommer'in arabasının modeli bir araba önünde dans etmektedir, diskonun bir dekoru olmuştur bu marka araba.⁶¹ Bir kez daha "tipik" bir 1980 sonrası genç portresi çizilmektedir: Bu marka otomobilin neyi simgelediğinden, '68'in değerleri hakkında hiçbir bilgisi olmayan "vurdumduymaz" ve "kayıtsız" gencin tek bildiği şey diskoda fütursuzca dans etmektir.

Gençler ve siyaset: Dönemin politize gençliği

Ergun Özbudun'un Samuel Huntington'ın Harvard Üniversitesi'ndeki ekibinde Türkiye toplumu üzerine yaptığı 1975 yılında yayımlanan araştırmasında belirttiği gibi, dönemin Türkiye toplumu politize bir toplum olarak gözükse de, bu politizasyon siyasi partiler aracılığıyla değil, dernekler, örgütler, vs. ile gerçekleşmektedir. Özbudun, toplumun bir yandan siyasal örgütler, dernekler aracılığıyla politikleşirken diğer yandan gittikçe artan oranlarda seçimlerde oy vermediğini belirtir.⁶² Ayrıca kırsal alanlarda seçimlere katılımın şehirlere göre daha fazla görüldüğünü gözlemler.⁶³ Bunun sebebini ise kırsal kesimde seçim mobilizasyonunun olması ve şehirlerde, özellikle büyük şehirlerde, siyasal partiler dışında da katılım yolları bulunması ve şehirdekilerin istek ve beklentilerinin kırsal kesime göre daha büyük ve tatmin edilmesi zor olması ile açıklar.

61 Bu filmi aktaran ve yorumlayan bir analiz için bkz. Hilmi Maktav, "Türk Sinemasında 68'liler ve 12 Mart", *Birikim* (132), Nisan 2000, s. 88.

62 E. Özbudun, *Türkiye'de Sosyal Değişme ve Sosyal Katılma*, Ankara, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, s. 79-82.

63 A.g.e., s. 106.